

ԿԻՊՐՈՍԻ ՊԵՏՐՈՍ Ա-Ը

ՀԱՅՈՑ ԹԱԳԱՒՈՐ ՁԵ ՊՍԱԿՈՒԱԾ

ԱՌ Գ. Ն. Ամզրիկեամ

«Բազմավէպ»ի մէջ, 1907 եր. 407, կարդացի վեր. Հ. Ն. Վ. Անդրիկեանի «Ա. Պետրոսի վրայ» խորագիր յօդուածիկը, որուն կը պատասխանեմ «Բազմավէպ»ի հիւրընկալ էջերուն միջոցով:

Նախ պէտք է գիտնալ, որ Cyprus գրքի հեղինակը բանասիրական ուսումնասիրութիւն մը չէ՝ որ հրատարակած է, այլ պատմական վէպ մը, ինչպէս կ'երեւի գրութեանէն. ուստի չենք կրնար սպասել որ անոր ամէն մէկ տողը քննուած կըշտուած ըլլայ, հրապարակ հանուելէ առաջ, ինչ որ կը պահանջուի բանասիրական ամէն կարգի աշխատութենէ: Արդ Cyprus-ի հեղինակը մաս մը պատմական գրեցրէ, մաս մըն ալ իր երեակայութենէն դէպքեր հնարելով ճոխացուած ու համեմատ է իր գիրքը, վիպական գոյն մը տալով անոր: Ուրիշ ոչինչ:

Cypris-ի մասին այս մի քանի տողը նուիրելէ ետք՝ անցնինք մեր խնդրին, — թէ արդեօք կիպրոսի Պետրոս Ա թագաւորն «Հայոց թագաւոր պատկուած» է:

Կիպրոսի ժամանակագիրներէն ամենէն նշանաւորներն և ամենէն արժանահամարները, ինչպէս՝ Ամադի, Ստրամբաշի, Ֆլորիս Բուստրոն, Մաքեդատ (ո՛չ թէ Մաշեդատ), այո՛, նոյն իսկ Մաքեդատ ու Դարդել կը լռեն այս մասին: Չեմ գիտեր թէ Մաքեդատի ո՞ր երեսը, ո՞ր անկիւնը գտած են Բերար և Հ. Անդրիկեան Պետրոսի Հայոց թագաւոր պատկուելուն առասպելը: Ինձ ծանօթ ժամանակագիրներէն միակը՝ Guillaume de Machaut է որ իր *La prise d'Alexandrie* անուն ոտանաւոր գրութեան մէջ (եր. 222-223) հետեւեալ կերպով կը պատմէ խնդիրը. — Պետրոս թագաւորն երբ Հռոմէն մեկնե-

ցաւ՝ իր համարն այնքան տարածուած էր, որ Հայերը զինք թագաւոր ընտրեցին, կոչեցին և ընդունեցան: Ահաւասիկ բնագրին տողերը.

Li roys se parti de la court;
Mais sa renommée qui court
Par tous pais, par tous chemins,
L'essaussa tant, que les Hermins
L'ont pour leur seigneur esleu,
Pris et nommé et reçu;...

Ինչպէս ըսի, ասիկա միակ աղբիւրն է որ կը խօսի Պետրոսի Հայոց թագաւոր — ո՛չ թէ պատկուելուն՝ այլ ընտրուելուն վրայ, որ այսպէս կատարուած է:

Մեր վերջին թագաւոր Լեւոն Ե-ի եղբայրը՝ Պեմունդ զահաժառանգ էր, և փախած ապաստանած Կիպրոսի Պետրոս Ա թագաւորին ջով: Այս երկուքն ամէն ջանք ըրին, որպէս զի խռովութիւն ձգեն Հայաստանի մէջ և Պեմունդը թագաւորեցնեն: Եւ մասամբ յաջողեցան. — Հայաստանի մէջ երկու հակառակ կուսակցութիւններ, այսպէս ըսնենք՝ մին կաթոլիկ և միւսն ազգայնական, փոխանակ թշնամին վանելու համար միջոցներ խորհելու՝ իրարու դէմ ելած՝ կրօնական մոլեռանդութեամբ զիրար կը հալածէին: Կաթոլիկ կուսակցութիւնն յաջողեցաւ պատգամաւորութիւն մը զրկել և խնդրել Պետրոսէն, որ իրենց իսկական զահաժառանգ Պեմունդը թագաւոր պսակել տալով Հայաստան զրկէ: Արդ՝ Պետրոս ընկերակցութեամբ Պեմունդի ճամբայ ելաւ, Ուրբանոս Ե պապին միջոցով Հայաստանի թագաւոր օծել տալու նպատակով, Բայց վենետիկ հասնելուն պէս՝ Պեմունդ հիւանդացաւ ու մեռաւ: Ուստի՝ Պետրոս Լեւոնի մասին բարեխօսեց այս անգամ, և պապէն հարկ եղած յանձնարարականներն առնելով Կիպրոս դարձաւ: Բայց երբ իմացաւ որ Հայաստանի նոր թագաւորը՝ Կոստանդին Գ (1365-1373) բնիկ Կիպրացի է և կը փափագի Հայոց թագաւորութիւնը յանձնել իրեն, ջովի յանձնարարականները

պահեց, յարաբերութեան մտաւ Կոստանդնիս հետ, և որոշուած օր մը յարձակեցաւ Ալասի վրայ, թշնամի բանակը ճեղքելով Հայաստան մտնելու համար. և սակայն չյաջողելով՝ Կիպրոս վերադարձաւ։ Եզդիպտացիներն ու թիւրքմէնները տեսնելով Պետրոսի հեռանալը, իրենց վրէժը լուծեցին Հայերէն։ Այս վիճակին մէջ՝ երկու կուսակցութիւնն ալ որոշեց Կոստանդինը վար առնել, և տեղը դնել ուրիշ թագաւոր մը։ Կաթողիկ կուսակցութեան ընտրելին էր Պետրոս, իսկ ազգայնականներունը՝ Կոստանդին Գ-ի այրին Մարիամը։

Պետրոս Ալասի վրայ կատարած իր անյաջող յարձակումէն ետքը՝ կրկին պապին դիմած էր, Հայոց թագաւորութիւնը ձեռք բերելու համար. և երբ Վենետիկ կը գտնուէր, կաթողիկ պատգամաւորութիւնն հասաւ դիմաւորեց զինք, և առաջարկեց Հայոց թագաւորութիւնը։ Ասոր վրայ Պետրոս աճապարեց դառնալ Կիպրոս, անկէ Հայաստան անցնելու համար. բայց երբ Կիպրոս հասաւ, իր պալատականներէն սպաննուեցաւ 16 յունիս. 1369-ին։ Հետեւաբար ոչ իր կուսակցութիւնը, և ոչ Պետրոս չհասան իրենց նպատակին։ Եւ եթէ նոյն իսկ Հայաստան ոտք կոխէր Պետրոս, ո՞վ կրնայ երաշխաւորել որ ազգայնականները զրկարաց պիտի ընդունէին զինք. չէ՞ որ իրենք ալ իրենց կողմէ դիմում ըրած էին Մարիամին, որ վերջապէս Կոստանդին Գ-ի սպանուելով՝ «միաբան հաճութեամբ» թագապահ կարգուեցաւ, ինչպէս կ'ըսէ Դարբէլ, եր. 68։

Արդ, ինչպէս տեսնեց, Պետրոս Ա. կուսակցութեան մը ընտրելին էր Հայոց թագաւորութեան համար. ընտրելի՞ն միայն, և ոչ ուրիշ բան։ Ո՛չ զահը բարձրացած է, ոչ պատկուած, և ոչ օծուած։ Այս պարագայով կը հաստատուի նաեւ Պետրոսի անոնով գտնուած հայատառ միակ դրամին կեղծ բլալը, ինչպէս իրաւամբ կը կասկածի նշանաւոր դրամագէտն Հ. Կ. Միպիւեան, իր «Դասաւորութիւն Ռուբինեան դրամոց» մէջ, եր. 69-70։

Աւելորդ է երկարել հոս Պետրոսի մասին ըսելիքներս, քանի որ ընդարձակօրէն խօսած եմ արդէն իմ «Լեւոն Ե Լուսինեան, վերջին թագաւոր Հայոց» պատմական աշխատութեանն մէջ (եր. 24-46), որուն տպագրութիւնը վերջանալու մօտ է։ Միայն համիմատութիւն մը կ'ուզեմ ընել մեր ժաթամահակակից դէպքերէ մէկին հետ, որ տեղի ունեցաւ ասկէ ջսան տարիի չափ առաջ, — 1884-ին երբ վախճանեցաւ Էջմիածնի Գէորգ Դ կաթողիկոսը, նոր ընտրութեան ձեռնարկուեցաւ և կաթողիկոս օծուեցաւ Մակար։ Միջբիսեղեկի կուսակիցներն այս ընտրութեան դէմ ելան, և իրենց շրջանակին մէջ կաթողիկոս հռչակեցին Միջբիսեղեկը։ Արդ՝ կրնանք ըսել թէ Միջբիսեղեկ «կաթողիկոս պատկուեցաւ»։ այս տեսակ յայտարարութիւն մը պատմական սխալ չի՞ համարուիր։

Կ. Յ. ՔԱՍՏԱՋԱՆ

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՂԱՋԱՐ ՓԱՐՊԵՏՈՅ ՄԱՍԻՆՆԵՐ

Ա. — էջ 47. «Եղիալ կատարելապէս հմուտ երգողական տաղիցմ և հոգեպարական յորդասաց յայտարարութեան»։ Ուղղ. «Եղիալ կատարելապէս հմուտ երգողական տաղիցմ և հոգեպարական յորդասաց սանտարանութեան»։

Բ. — էջ 549. «Այլ ձեռք ալմալէս արարիմ, զի զմիցմ Հայոց այրըմտիլ որեարմ այլուր դիպիցամ ի գործ», Ուղղ. «Այլ ձեռքափ այմալէս արարիմ, զի զմիցմ Հայոց այրըմտիլ որեարմ այլուր դիպիցամ ի գործ»։

Գ. — էջ 246. «Հայթայթամս իմմ առ չարի, և սուգ պատմառամաց մեծի և անաւոր հասելոյ տրտմութեամ հաշուէմ», Ուղղ. «Հայթայթամս իմմ արշաղ, և սուգ պատմառամաց մեծի և անաւոր հասելոյ տրտմութեամ հաշուէմ», — Երկար պարագայով դիմաւալու համար արշաղներ և պարագայ կը հայթայթեմ մախապէս. (?)։

Դ. — էջ 80. «Զայլ և այլ սեռս ի թոնոցմ որսացեալ ըագայիւք դարձաւ բերիցեմ», Ուղղ. «Զայլ և այլ սեռս ի թոնոցմ որսացեալ ըագայիւք բարձեալ բերիցեմ»։

Ե. — էջ 23. «Եւ խոմարհեալք յամարգութիւմ